

22. Tudomány

Teller Ede, a magánember

VARGA JÁNOS

Teller Ede tudományos tevékenysége szorosan kötődött olyan nagy katonai projektekhez, mint az atombomba program (Manhattan-terv), a hidrogénbomba program, vagy a tudományos kutatók nagy része által ellenzett csillagháborús program (SDI), új, konkurens katonai kutatólaboratórium létrehozásához (LLNL), amelyekben nem csak mint kutató, hanem mint tudományos vezető is részt vett. Emiatt tudományos tevékenységének egy része talán örök titok lesz.

A hibás Teller-képünkre egyébként már *Wigner Jenő* is rámutatott, emlékirataiban azt írja, hogy: „Teller politikai és katonai nézeteit a közvélemény szkeptikusan fogadta, kiváló fizikusi erőnyei pedig homályban maradtak a laikusok előtt. ... Teller a diktatúra minden formáját mélységesen megvetette. Tartalmilag tökéletes megnyilvánulásait szenvedélyes előadásmódja következtében értelmezheték félre. Ha valaki közelről tekint fel rá, feltétlenül észre kell vennie, mekkora különbség van a közvélemény által alkotott Teller-kép és a valóság között.”

Egyszerű földi lények felett álló, szellemi magaslatokban székelő, militáns, atomháborút ki-robbantani akaró személynek állította be a média. Ismét Wignert idézve: „Ettől nagyobb ostobaságot azonban nehéz elképzelni, hiszen Teller Ede mindenfajta erőszaktól kifejezetten irtózott!” Teller a háborút egyetlen esetben, az emberi szabadság ellenség általi alapvető veszélyeztetése esetén tartotta lehetségesnek. Ezt a *Linus Pauling*gal, az atomfegyver kísérletek okozta radioaktív szennyezés veszélyességéről folytatott nyilvános TV vitában jelentette ki 1958. február 21-én.

Hibás Teller-képünk - és most szó szerint a róla készült fotókra gondolok - kialakulásához hozzájárultak a fotósok is, akiknek nem sikerült megragadniuk Teller egyéniségét. Rendkívül ritka az igazi egyéniségét tükröző fotó. A képeken megjelenő személyről nem tudjuk meg, milyen derűs személyiség és mennyire empatikus alkat volt. Ezt bizonyítja Wigner Jenő könyve Képmellékletének utolsó előtti fotója is, melyet most én is közreadok. Ez a fotó valóban egy derűs, jó humorérzékű személyiséget ábrázol, amilyen a valóságban volt, de ilyen fotók nemigen jelentek meg róla az újságok hasábjain.

Hogy Teller mennyire nem volt „földi lények felett álló”, azt a szerzővel való ’kapcsolata’ is jól bizonyítja. Ezt a rövid kis intermezzót nem azért hozom nyilvánosságra, hogy a Tellerrel való kapcsolatommal kérkedjek, - hiszen ez mindössze csak néhány email váltásra korlátozódott 2000. június 30. és 2002. február 12. között, és személyesen sohasem találkoztunk - hanem csupán annak bizonyítására, hogy még egy egyszerű, tudományos fokozattal nem rendelkező fizikatanárral is szóba állt, pláne, ha kiderült róla, hogy magyar. Ez a kapcsolat akkor kezdődött, amikor Teller először kezdett interjúkat adni a Magyar Rádiónak, melyeket a rádió akkori főmunkatársa *Zeley László* készített kezdetben telefonon, majd Amerikában személyesen is. Amikor erről tudomást szereztem akkor személyesen felkerestem Zeley Lászlót s megajándékoztam egy kb. 100 angol nyelvű amerikai újságcikk gyűjteménnyel, amit *Kórász Mária*tól, a Szegedi Somogyi Könyvtár *Vasváry-gyűjteményének* gondozójától kaptam ajándékba több évvel korábban. Ez nagy segítséget nyújtott Zeley Lászlónak a következő Teller interjúra való felkészüléséhez. Amikor már *Légiposta* címmel megjelent az első interjúkötetük és Zeley ismét Amerikába utazott Tellerhez, akkor hálából megajándékozott ennek Teller által nekem dedikált példányával és még néhány családi fotót is küldött Teller. Ezután tíz év szünet követ-

kezett, majd az interneten működni kezdett az *Ask Dr. Teller* honlap, amelyen egy Fórum rovatban lehetett kérdezni Tellertől. Én is írtam a rovatnak és legnagyobb meglepetésemre válasz is érkezett, először Teller titkárnőjétől, majd a többi levelet *Joanne Smith Teller Ede* titkárságvezetője írta, maga Teller diktálta az alábbi levél angol eredetijét:

Kedves Varga úr!

Szeretném elmondani, hogy mennyire örülök weboldalammal kapcsolatosan Ishikawa aszszonynak írt megjegyzéseinek. Néhány hónap múlva megjelenik az önéletrajzom, és remélem, hogy Magyarországon is elérhető lesz. Úgy érzelmileg, mint tárgyilagosan, nagyon mélyen érdekel az otthoniakkal (Magyarország) való kommunikáció, azokkal, akik visszaszerezték saját fejlődésük ellenőrzést.

Szívélyes üdvözlettel,

Teller Ede

Egyik levelében megkérdezte, hova valósi vagyok. Én sem a régiót, sem a falu nevét nem írtam meg válaszomban, csak ennyit:

„Kanyargó Ér mentén fekete magyar föld

Volt az én testemnek életet adója.”

Válasza nem sokat késlekedet, és így kezdte levelét. Ön is szereti *Adyt*, vagy csak közel született hozzá?

NÉHÁNY PÁLYATÁRS VÉLEMÉNYE TELLERRŐL

FREEMAN DYSON, korunk egyik legeredetibb amerikai fizikusa, Teller jó barátja:

„Bugyognak belőle az ötletek és a tréfák. Sok érdekes dologgal foglalkozott a fizikában, de egyik témával sem sokáig. Úgy látszik, a fizikát az élvezetért csinálja, nem a dicsőségért. Függetlenül attól, hogyan ítéli majd meg a történelem ezt az embert, nekem semmi okom rá, hogy az ellenségemnek tekintsem.”

Reagan elnök a National Medal of Science kitüntetést adja Teller Ede professzornak (1983)

HARGITTAI ISTVÁN, kémikus akadémikus, tudománytörténész. Idézetek *Teller* c. könyvéből: „Tellernek a hidrogénbombáért való lobbizása szöges ellentétben volt mindazzal, amit a tudósok szerepéről írt egy ugyanebben az időben megjelent cikkében. Nem vált a javára, hogy jóslataiban bagatellizálta a nukleáris robbantásokból származó radioaktív szennyezést. Lekicsinyelte a nukleáris háború lehetséges következményeit, és inkább az atomcsendegyezmény káros következményei aggasztották.”

OLÁH GYÖRGY, Nobel-díjas kémikus:

„Teller legalább annyival járult hozzá a világbéke megőrzéséhez, mint a szovjet hidrogénbomba kidolgozásáért elsődlegesen felelős személy, *Andrej Szaharov*, akinek a békéért tett erőfeszítéseit Nobel-díjjal jutalmazták. Ezt a fegyvert szerencsére sosem kellett bevetni. Inkább volt elriasztó, mint tömegpusztító eszköz. Teller Ede ezáltal jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a század második felében az emberiség nem pusztította el önmagát.”

ISIDOR RABI, Nobel-díjas fizikus:

„Teller veszélyt jelent minden számára, ami csak fontos nekünk .... Teller nélkül jobb lenne ez a világ .... az emberiség ellensége.”

ALVIN MARTIN, WEINBERG atomfizikus, a Tennessee állambeli Oak Ridge Nemzeti Laboratórium volt igazgatója. „A reaktorok biztonságának teljes egészében ő a feltalálója. Teller Ede volt az első ember, aki hangoztatta, hogy a reaktorbiztonság abszolút követelmény, mert anélkül az atomenergia nem terjedhet el, és Reaktorellenőrző Bizottság megszervezését javasolta, aminek ő lett az első elnöke. Hogy a Teller által lefektetett biztonsági elvek szerint épült reaktorok közül egy sem követelt emberáldozatot, az nagy meglepéssel töltheti el az atomenergia ma már öreg úttörőit.”

WIGNER JENŐ, Nobel-díjas fizikus, Teller barátja:

„Lehet, hogy Neumann Jancsi Tellernél is zseniálisabb elme volt, Einstein pedig jelentősebb fizikai elméleteket alkotott, *a legtermékenyebb képzelőerővel viszont Teller rendelkezett.* Mély elkötelezettséget érzett az ország iránt, amely új otthont, adott neki, és a legjobb képességei szerint akarta szolgálni. Mivel a hidrogénbomba működési elvét már 1946-ban feltárták, legkésőbb 1960 körül Teller Ede nélkül is kifejlesztették volna a gyakorlatban.”

SZOVJET KÉM VOLT A MANHATTAN-TERV EGYIK VEZETŐ TUDÓSA

A szovjetek a második világháború befejezése után valószínűtlen sebességgel zárkóztatták fel a maguk atomprogramját az amerikaiakéhoz. Ez nagyrészt azoknak a kémeknek volt köszönhető, akik az amerikaiak titkait kiszivárogtatták, megspórolva egy csomó kutatást a szovjeteknek. Az atomkémek közül sokan lebuktak. A legnagyobb legenda mind közül *Perseus*, akiről még ma sem tudni, hogy ki volt. Perseus 1943-46 között dolgozott a Manhattan-tervben, a legeslegfelsőbb szinteken. Perseus mindig csak beépült szovjet ügynököknek passzolta le az információit, akik szintén nem tudták, hogy kicsoda a szuperkém valójában. Szakértők szerint Perseus munkája legalább két évet gyorsított a szovjet atomprogramon. Perseus létezésére 1991-ben szolgáltatott bizonyítékot a KGB, amikor részlegesen megnyitotta a történészek előtt az archívumát. 1999-ben egy amerikai történész, Jeremy Stone *Philip Morrison*nal, az MIT fizikaprofesszorával azonosította Perseust, aki a Manhattan-terv kevésbé ismert kulcsfigurája volt, és a világháború előtt nyíltan kommunista szimpatizáns. Morrison tagadta a vádak, és Stone visszavonta az állítását.